

RELATSIONILINE LÄHENEMINE EESTI TÖÖTURU ANALÜÜSIL

NIKOLAI KUNITSÖN¹, FREYA KIESEWETTER²

1. SISSEJUHATUS

Viimastel kümnenditel on sotsiaalteadustes laienenud relatsioonilise lähenemise kasutus. Ka Acta Politica Esticas on seda erinevate nurkade alt avanud Selg (2015) ja Vetik (2017). Samas on selle lähenemise puhul väljakutseks empiiriline rakendamine – ning antud valdkonda üritabki siinne artikkel panustada. Artikli eesmärgiks on näidata, et relatsioonilist lähenemisviisi saab rakendada empiirilise uurimisraamistiku alusena. Samuti näitame, kuidas see on võimalik Eesti tööturu analüüsi näitel.

Relatsiooniline lähenemine põhineb eelkõige suhetele, mitte entiteetidele. Selle empiirilise rakendamise puhul on väljakutseks „piiride küsimus“ ehk kuidas piiritleda dünaamilisi suhteid uurimisobjektina. Lähenemise sees on erinevaid voole, näiteks võib välja tuua mina-aktsioonilist lähenemist, inter-aktsioonilist lähenemist ja transaktsioonilist lähenemist³ (Selg 2015). Trans-aktsioonilise lähenemise näiteks võib tuua Bourdieu sotsiaalse praktika teooria ja Ridgeway staatususkumuste teooria, millele siinne artikkel keskendub.

Tavaliselt on Bourdieu teooriat rakendatud ühele spetsiifilisele autonoomsele väljale, et näidata seal asetsevaid nähtamatuid mehhanisme, tajukategooriaid, mis struktureerivad subjektide käitumist (heaks näiteks on Bourdieu analüüs televisiooni rollist meediaväljal, vt nt Bourdieu 1999). Ridgeway staatususkumuste teooriat on enamasti rakendatud Ameerika Ühendriikide rassilise ebavõrdsuse analüüsis, kus Ridgeway toob välja sotsiaalse ebavõrdsuse taastootmise mehhanisme. Valisime Bourdieu sotsiaalse praktika teooria ja rakendasime seda Eesti tööturu kontekstil,

1 Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, kontakt: nikolai.kunitson@tlu.ee

2 Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, kontakt: freya.kiesewetter@tlu.ee

3 Mina-aktsioonilise käsitluse puhul mõistetakse sotsiaalseid nähtusi iseenda jõul tegutsevatenä, inter-aktsioonilise käsitluse puhul leiavad sotsiaalsed nähtused entiteetide endi vahel ning trans-aktsioonilise käsitluse puhul defineerivad suhted entiteete (Selg 2015).

sest see võimaldab analüüsida sotsiaalset nähtust nii struktuuriliselt kui ka diskursiivselt. Ridgeway staatuseuskumuste teooria näitab omakorda diskursiivseid mehhanisme ja praktikaid, mis taastoodavad ebavõrdsust Eestit tööturul.

Taasiseseisvunud Eesti riigi poliitikat mõjutab oluliselt Nõukogude aja pärand, mille peamiseks rahvuspoliitiliseks tagajärjeks on kaks suurt väljakujunenud ja eristuvat keelekogukonda (Vetik 2012). Need kaks ühiskonnagrupperi – üldistatult eestlased ja eestivenelased – eristuvad nii keeleliselt, kultuuriliselt, sotsiaalselt kui ka majanduslikult. 1990. aastate esimesel poolel oli Eesti poliitikas selgelt esiplaanil pigem ajaloo- ja rahvuspõhine lõhe, kuid 1990. aastate lõpus ja 2000. aastate esimesel poolel tõusis esile sotsiaalmajanduslik lõhe. Pärast 2007. aasta pronksiöö kriisi on peamiseks lõheks tõusnud uuesti ajaloo- ja rahvuspõhine lõhe (Vetik 2012, Saarts 2017).

Eesti Panga 2017. aasta tööturu ülevaade toob välja, et „sama vanuse, haridustaseme, soo ja töö asukoha korral on eestlaste palk keskmiselt ligikaudu 20% kõrgem kui teistest rahvustest töötajate oma“ (Soosaar, Urke ja Pärnamäe 2017). Samale järeldusele jõuab ka 2016/2017. aasta integratsiooni monitooring (Kaldur 2017). Eesti tööturul on muust rahvusest inimesed võrreldes eestlastega nõrgemal positsioonil (Pohla 2016), seda nii objektiivsete (keskmiselt 20% madalam palk, kõrgem töötuse määr, madalamad positsioonid tööturul) kui ka subjektiivsete struktuuride poolest (kindlustunne töökoha osas, lootus leida uut tööd). Kirjeldatud nähtust käsitletakse edaspidi Eesti tööturu etnilise hierarhiana. Etniline palgalõhe on hakanud kujunema alates 1990ndatest. Kui 1990. aastate alguses teenisid eestivenelased eestlastest rohkem, kuigi mitte märkimisväärselt, siis umbes 10 aastaga suurenes palgalõhe 10–15% eestlaste kasuks (Toomet ja Leping 2007) ning nagu ülaltoodud andmetest ilmneb, on see vahe tänaseks kerkinud ligi 20%ni. Ühiskonnas on levinud arvamus, et eestlaste ja eestivenelaste palgalõhe puhul on peamiseks faktoriks eestivenelaste puudulik eesti keele oskus, aga selle väite lükkab ümber Integratsioonimonitooring, mille kohaselt on eesti rahvusest elanike positsioon on siiski parem kui eesti keelt oskavatel vene rahvusest inimestel (Kultuuriministeerium 2017: 1).

Siinne artikkel käsitleb sellise faktitausta kontekstis Eesti tööturu subjektiivsusi ja nende kandjate diskursusi. Eesmärgiks ei ole uurida Eesti tööturu statistikat ega objektivistikat, vaid näidata, kuidas relatsioonilise käsitluse, täpsemalt Bourdieu sotsiaalse praktika teooria ja Ridgeway staatuseuskumuste teooria kaudu on võimalik seda nähtust avada, kirjeldades ning seletades sellega haakuvat tähendusloomet ja struktuuripositsioonide taastootmist. Meetodiks olid poolstruktureeritud fookusgruupiintervjuud, mida viidi läbi erinevate rahvusrühmade esindajatega. Fookusgruupiintervjuud ja nende analüüs olid üles ehitatud lähtuvalt relatsioonilisest käsitlusest ehk kavandatud esile tooma erinevate seisukohavõtude sarnasusi ja erinevusi lähtuvalt nende subjektiivsuste asukohast asümmeetrilisel sotsiaalsel väljal. Loodame, et artikli lõpuks on näha, kuidas meie teoreetiline lähenemine on rakendatav ka sotsiaalse elu empiiriliseks uurimiseks.

Eesti tööturu etnilist ebavõrdsust on ka varem akadeemiliselt mitmest erinevast vaatenurgast uuritud, teemade hulgas nt diskrimineerimine tööandjate poolt (Plaan 2013), venepärase nimede roll tööturule sisenemisel (Uudmäe 2012), palgalõhe eestlaste ja eestivenelaste vahel (Rull 2014; Virkus 2014; Tammur 2006). Need uuringud on käsitlenud tööturu ebavõrdsust teistsuguses võtmes. Bourdieu sotsiaalse praktika ja Ridgeway staatususkumuste teooria võtmes pole Eesti etniliselt hierarhilist tööturugu käsitletud.

2. RELATSIOONILINE LÄHENEMINE

Emirbayeri (1997) artiklis on välja toodud, et sotsiaalset maailma on võimalik analüüsida kahel viisil – kas entiteetide, staatiliste „asjade“ või protsesside, dünaamiliste suhete kaudu. Suhetele keskenduvat käsitlust nimetatakse relatsiooniliseks. Relatsiooniline käsitlus vastandub substantsilisele käsitlusele ning väidab, et sotsiaalne reaalsus on dünaamiline, pidevalt jätkuv ning toimiv protsess (sealsamas). Uurimisobjektiks ei ole seega asjad ehk entiteetid, vaid suhe nende entiteetide vahel. Selline ühiskonnakäsitlus tähendab, et ühiskond pole lihtsalt vaadeldav objekt, vaid pidevalt muutuv ja ka muudetav subjekt. Relatsiooniline käsitlus lähtub sellest, et uurides mingit nähtust ühiskonnas, tuleb keskenduda erinevate entiteetide ehk subjektide suhetele, mitte substantsile (Selg 2016). Käesoleva lähenemise puhul on aluseks eeldus, et suhe subjektide vahel mõjutab ja samaaegselt konstitueerib subjekte (Selg 2015).

Emirbayer (1997) on välja toonud, et relatsiooniline lähenemine toob kaasa muutusi mitmes erinevas aspektis, sh näiteks sotsiaalsete institutsioonide seletamises arusaama, millest koosneb ühiskond, kuidas nähakse identiteete jms. Samas muutub relatsioonilise lähenemise puhul ka sotsioloogiliste üldmõistete käsitlus. Näitena võib siin tuua ebavõrdsuse. Substantsilise lähenemise puhul on ebavõrdsus defineeritud mingi „inimkapitali“ või muu hüve ebavõrdses jaotamises. Relatsiooniline käsitlus väidab aga, et ebavõrdsus tuleneb mitte fikseeritud omadustest, vaid suhetest nende entiteetide vahel (sealsamas). Ühe grupi liikmed (nt immigrandid, eestivenelased, eestlased) omandavad kontrolli mingi olulise ressursi üle (nt informatsioon töölesaamise kohta), piiravad sellele ligipääsu (nt jagades infot ainult oma grupi sees) ning siis arendavad välja praktikaid, mis taastoodavad ebavõrdsuid suhteid (nt kontaktide ja võrgustiku kaudu piiratakse ligipääsu teatud gruppidele). Sellised erinevused formuleeruvad praktikateks, mis taastoodavad ebavõrdsust. Seega, relatsioonilises käsitluses seletavad ebavõrdsust pidevad suhted, mitte eelmainitud omadused.

Nagu Peeter Selg märgib, on teatud tegevus ainult sel juhul see antud tegevus, kui see on seotud vastaspoole tegevusega (Selg 2016). St, et mingi konkreetne tegu saab oma tähenduse ainult kontekstis, suhtes teisega, mitte eraldiseisva faktina. Olulisel kohal relatsioonilises käsitluses on sotsiaalse välja asümmeetria ehk sotsiaalne hierarhia erinevate gruppide vahel. See tuleneb väljaspetsiifilise kapitali ebavõrdsusest

jaotusest (Vetik 2017). Artiklis vaatleme mitte ainult erinevate subjektipositsioonide tõlgendusi tööturu olukorra kohta, vaid subjektipositsioonide tõlgenduste sarnasusi ja erinevusi ühes konkreetses sotsiaalses ruumis ehk Eesti ühiskonnas ja sellel asuval autonoomsel sotsiaalsel väljal ehk etniliselt hierarhilisel tööturu väljal.

Samuti tuleb relatsiooniliselt käsitleda ka subjektipositsioonide tõlgendusi, ehk lähtuvalt nende positsioonist sotsiaalsel väljal. Heaks näiteks siinkohal on tühja tähistaja kasutamine, mida on lähemalt kirjeldatud ideaaltüüpiliste narratiivide juures – nt õiglus ja vabaturumajandus.

Relatsiooniline käsitlus vastandub ideele, et inimeste teod on määratletud nende psühholoogiliste faktorite poolt (Emirbayer 1997). Nimetatud vastandus on artikli kontekstis oluline, kuna autorid lähtuvad tööturul oleva ebavõrdsuse sotsioloogilisest käsitlusest, mitte individuaalsest tasemest. Samuti analüüsime subjektipositsioone ja nende kandjaid kogumina, mitte atomaarsete indiviidide ja neile omaste praktikadena. Eesmärgiks on tuua n-ö nähtamatud mehhanismid nähtavale.

Bourdieu on öelnud, et mida kaugemale jõuab teatava keskkonna analüüs, seda enam tuleks indiviid vabastada vastutusest – mis ei tähenda aga õigustamist. Mida paremini keskkonna toimimist ehk Eesti tööturu toimimist mõistetakse, seda paremini on võimalik mõista ka neid subjektipositsioone ja nende tegevust (Bourdieu 1999). Järgnevalt näitamegi, kuidas on võimalik Eesti tööturgu analüüsida Bourdieu sotsiaalse praktika teooriast lähtuvalt.

3. BOURDIEU SOTSIAALSE PRAKTIKA TEOORIA

Bourdieu sotsiaalse praktika teooria üritab vastata küsimusele, miks käitub inimene või mingi inimgrupp (mis kannab teatud subjektipositsiooni) sellisel viisil, nagu ta käitub. Bourdieu käsitlus on oma olemuselt relatsiooniline – nimelt väidab Bourdieu, et subjektide tegevused ei ole determineeritud, vaid neid on võimalik ümber kujundada.

Bourdieu näeb, et ühiskond koosneb erinevatest väljadest (Bourdieu 2003). Väli on struktureeritud sotsiaalne ruum, kus on olemas domineerijad ja domineeritavad oma olukorranägemusega (subjektipositsioonid), selles ruumis pidevalt toimivad, püsivad ebavõrdsussuhted – ja see ruum on ühtlasi lahinguväli jõudude tasakaalu muutmiseks või säilitamiseks. Selle maailma sees paneb igaüks teistega konkureerides mängu oma valduses oleva (suhtelise) jõu, määrates niiviisi oma asendi väljal ja sellest tulenevalt oma strateegiad (Bourdieu 1999).

Uurimisobjektiks oleval väljal asetsevad subjektipositsioonid asümmeetriliselt. See tähendab, et üks subjektipositsioon on väljal alati domineeriv ja teine domineeritav ning seega ei ole ühelgi subjektipositsioonil kunagi neutraalset asendit, on ainult kas enda positsiooni õigustamine või teise positsiooni kritiseerimine. Iga subjektipositsioon näeb maailma erinevalt ning ta üritab näidata, et tema maailmanägemus – ehk ideaaltüüpiline narratiiv, mida ta kasutab – on õiglane, hea ja kasulik mitte ainult nendele, vaid kõigile samal väljal asuvatele subjektipositsioonidele. Seega on iga subjektipositsiooni peamiseks eesmärgiks domineerida oma narra-

tiiviga sotsiaalsel väljal. Bourdieu väidab, et narratiivid taastoodavad sotsiaalseid struktuure, mis omakorda taastoodavad sotsiaalseid kategooriaid, ja see omakorda taastoodab sotsiaalset korda ehk restruktureerib välju sotsiaalses ruumis (Bourdieu 2003).

Samas rõhutab Bourdieu, et subjektipositsioonide näiliselt kaasasündinud omadused põhinevad eelkõige vastandusel teisega ehk eristusel: „Teatud käitumislaad, mida üldjuhul mõistetakse kaasasündinuna, on tegelikult üksnes erinevus, lahknevus, tunnuslik joon, lühidalt öeldes relatiivne omadus, mis eksisteerib vaid suhtes teiste omadustega ja selle suhte kaudu“ (Bourdieu 2003: 21). See on oluline kahel põhjusel: esiteks näitab see subjektipositsioonide tegevuste ja omaduste formuleerumist suhtes teistega ning teiseks toob see kaasa nähtuse, mida Bourdieu nimetab *recognition*'iks. *Recognition* on Bourdieu käsitluses subjektipositsiooni *habitus*'est tulenev arusaam, et tema narratiiv on tõene ja selle õigsuses ei kahelda, seda peetakse loomulikuks. Sellele vastanduv mõiste on *misrecognition*, mis kirjeldab olukorda, kus üks subjektipositsioon ei suuda näha teise subjektipositsiooni narratiivi tema jaoks loomulikuna ja peab seda enda seisukohast lähtuvalt ebaloomulikuks ja valeks (Bourdieu 2003). Välja sees toimuvad pidevalt võitlused „reaalsuse avaliku tõlgendamise eest“ ehk „arusaam sellest, kuidas asjad olid, on, ja milliseks nad kujunevad“ (Bourdieu 2003: 101).

Tõe universaliseerimise eest võitlevad väljadel asuvad sotsiaalsed agendid (toimijad) ehk subjektid. Bourdieu eristab subjekti subjektipositsioonist. Kui subjekt tähistab toimijat ühiskonnas, siis subjektipositsiooniga tähistab Bourdieu mõistet, mis ühendab endas nii väljapositsiooni kui ka subjekti (Bourdieu 2003).

Habitus on struktureeritud kogu, samaaegselt ühe välja struktuurid ning ka selle välja struktureerija, mis mõjutab, kuidas antud väljal tajutakse maailma ja seal tegutsetakse (Bourdieu 2003). *Habitus* on see, mis eristab – „see, mida ta sööb, mis sporti ta teeb, tema poliitilised tõekspidamised, tarbimistavad ja harrastused, kuid mitte ainult – samas on *habitus* klassifitseerimisskeem“ (sealsamas, 25). Bourdieu sotsiaalse praktika teoorias on *habitus* samaaegselt nii kapital kui ka eristusprintsip. *Habitus*'est tuleneb see, mida üks subjekt peab õigeks ja mida valeks. *Habitus* on subjektipositsiooni ja grupi mõtte- ja käitumissüsteem, mis on elu jooksul omandatud ja mida peetakse enesestmõistetavaks. *Habitus* aitab kaasa enda grupi positiivse minapildi loomisele ning kuna teise grupi *habitus*'est tulenev enesestmõistetavus on esimesele grupile arusaamatu, põhinedes teise subjektipositsiooni vaatepunktil, toob see kaasa meie–nemad vastanduse.

Habitus'est tulenevat tegevust kutsub Bourdieu praktikaks ning praktika muutub reaalsedeks objektiivseteks struktuurideks – „kui ametlikud kujutlused sellest, mis inimene vaadeldavas sotsiaalses ruumis ametlikult on, on muutnud *habitus*'teks, siis saab neist praktikate reaalne printsip“ (Bourdieu 2003: 190). Praktika on Bourdieu väljast tulenev tipnev mõiste, mis võtab kokku nii välja kui *habitus*'e. Praktika on see, mida subjektipositsioon ütleb ja teeb. Sümboolse võimu olemuses muutuvad praktikate erinevused sümboolseteks erinevusteks, mis omakorda muutuvad objektiivseteks struktuurideks. Praktika ei ole alati teadlik huvi väljendamine, tegemist

on pigem alateadliku huvi väljendamisega. Järgnevalt näitame, kuidas Bourdieu sotsiaalset praktikat saab käsitleda, lisades sinna subjektipositsioonide käsitluse, mis näitab, kuidas kasutatakse erinevaid diskursiivseid võtteid, et edendada alateadlikult oma praktikat.

3.1. Subjektipositsioonid relatsioonilises käsitluses

Kokkuvõtlikult võib öelda, et Bourdieu käsitluse raames vaadeldakse ühiskonda sotsiaalse väljana. Siinses artiklis käsitletavaks sotsiaalseks väljaks on Eesti etniliselt hierarhiline tööturg. Väljal asetsevad asümmeetriliselt subjektipositsioonid ehk eestlased ja eestivenelased. Üks grupp on domineeriv – eestlased ja teine domineeritud – eestivenelased. Kumbki grupp näeb, et nende nägemus olukorrast on õige ning see arusaam tuleneb *habitus*'est ehk sellest, kuidas nad on kasvatatud, mida peavad õigeks ja mida vaeleks. *Habitus* on ka see, kuidas eristatakse ühte subjektipositsiooni teisest. *Habitus* annab ette võimalused ning subjektipositsiooni väljaütlemised ja teod ehk subjektipositsiooni praktika. Praktika käigus kinnistatakse subjektipositsiooni nägemus maailmast ehk tema ideaaltüüpiline narratiiv.

Uurimaks sotsiaalset välja, on vaja konstrueerida väljal asetsevad subjektipositsioonid ning nende ideaaltüüpilised narratiivid. Bourdieu teooriast lähtuvalt asetsevad subjektipositsioonid väljal asümmeetriliselt ning seega ei saa olla väljal neutraalseid seisukohti, vaid toimub pidev positsioneerimine, mis väljendub oma seisukohavõtu õigustamises või teise kritiseerimises. Seisukohavõtud tulenevad objektiivsetest struktuuridest ja *habitus*'est.

Bourdieu (1979) järgi on mingi välja või grupi konstrueerimise puhul tegemist teatud mõtteskeemide rakendamise ehk kategoriseerimisega. Kategoriseerimine on ühelt poolt väljamõeldud ja fiktiivne; selle eesmärgiks on hetkeolukorra kaardistamine ja samas täidab kategoriseerimine ka olulist sotsiaalset rolli, fikseerides eelistusi ja kohustusi. Bourdieu toob välja, et subjektipositsioonide konstrueerijad on samaaegselt nii praktikate produtseerijad kui ka praktika tulemusena produtseeritud subjektipositsioonid (sealsamas).

Kategoriseerimiseks kasutatakse *habitus*'t kui eristusprintsipi ehk rakendatakse *recognition–misrecognition* dihhotoomiat, mis tekitab meie–nemad vastanduse. Meie–nemad vastanduse tekitamise paratamatu kõrvalmõju on ühishuvi varjutamine, milleks Eesti tööturul võiks olla kõigi Eesti ühiskonnaliikmete majanduslik ja sotsiaalne heaolu. Erisuste rakendamine on kahesuunaline protsess. Ühelt poolt see kategoriseerib, eraldab ja jagab indiviide ning selle kaudu konstrueerib sotsiaalset kollektiivi, samal ajal aga näitab kategoriseerimine peidetud võimu, ressursse ja privileege (Weininger 2005). Rakendades erisusi väljale, näidatakse sellega sümboolset võimu.

Bourdieu eristab sotsiaalseid ehk objektiivseid ja vaimseid ehk subjektiivseid struktuure. Konstrueerides sotsiaalsete struktuuride abil välju, mõjutame subjektipositsioonide vaimseid struktuure, mis Bourdieu käsitluses taastoodavad sotsiaalseid

struktuure. Ehk siis kategoriseerimise kaudu taastoodetakse sotsiaalset korda. Seega näitavad konstrueeritud grupid mitte ainult sotsiaalmajanduslikku ebavõrdsust Eesti tööturul, vaid ka võimuhierarhia jagunemist (Waters 2016) ning sümboolseid suhteid (Weininger 2005).

Bourdieu kasutab mõisteid grupp, klass ja subjektipositsioon sünonüümidega (Waters 2015), samamoodi oleme teinud siinses artiklis. Bourdieu eristab gruppe kahel tasandil: sotsiaalses reaalsuses olevad objektiivsed grupid (näiteks eestlased, eestivenelased, tööandjad, töötajad, jne) ning teoreetilised grupid subjektipositsioonide kujutluses (eestlaste kujutluses venelased, eestivenelaste kujutluses eestlased jne) (Bourdieu 1977). Üldmainitud kategooriaid võib nimetada ka reaalseks ja mentaalseks (Wacquant 2013) või praktika ja analüüsi (Helbing 2007) kategooriateks. Nimetatud grupid aga ei ole üksteist välistavad või vastandlikud.

Mentaalsed kategooriad eksisteerivad subjektipositsioonide kujutluses, kuid nad eksisteerivad samaaegselt ka objektiivses reaalsuses. Rakendades gruppidele eristusprintsipi, mis on subjektipositsioonide mõttekonstruktsioonide osa, saavad mentaalsed grupid reaalseks gruppideks. Bourdieu järgi on gruppide eristamine vajalik, kuna vaid siis saab läheneda neile analüütilises raamistikus. Subjektipositsioonide objektiivsed omadused ei ole sel puhul nii olulised kui neile omistatud omadused (sealsamas) ehk oluline pole mitte subjektipositsioonide objektiivne olemasolu, vaid nende kasutamine igapäevaelus ja võimuvõitluses, kus nad omandavad uue mõõtme.

Artiklis vaadatakse konstrueeritud subjektipositsioone analüütilise objektina, mitte positivistliku reaalsusena. Selleks on mitu põhjust: esiteks on see omane relatsioonilisele käsitlusele, teiseks tuleneb see Bourdieu gruppide kahetasandilisest käsitlusest ja kolmandaks on see tulevikuperspektiivi arvestav. Kui subjektipositsioonid ei ole fikseeritud, staatilised muutumatud ühikud, vaid hoopis kujundatavad ühikud, annab see võimaluse subjektipositsioone suhete käigus ümber mõtestada ja konstitueerida, mis omakorda loob võimaluse tulevikus kaasa aidata ebavõrdsuse vähendamisele etniliselt hierarhilisel tööturul. Seega ei vasta artikli raames konstrueeritud teoreetilised grupid üksüheselt reaalsele gruppidele.

Perry (2009) toob välja, et hierarhiliselt struktureeritud ühiskondades arendab privilegeeritud ehk domineeriv grupp praktikaid, mis jätkavad nende huvide teenindamist ja püüab säilitada *status quo*'d. Sealjuures privilegeeritud grupp ise ei märka, et nad oleksid paremal positsioonil ehk tegemist on nähtusega, mida Bourdieu nimetab *recognition*'iks. Domineeriv grupp ei diskrimineeri enam otseselt – seaduslikul tasandil on kõik korrektne, pigem toimub *laissez-faire* diskrimineerimine (sealsamas). Olemasoleva olukorra säilitamise nimel üritab domineeriv grupp tekitada gruppide tasandite asemele individuaalset tasandit (sealsamas), kus jäetakse tahaplaanile väljundite võrdsus ning seatakse esiplaanile võimaluste võrdsus. Sellise vabaturumajanduse ideoloogia alla kuulub narratiiv, kus üritatakse kaotada rahvus-
tepõhisust eristust, öeldes, et pole oluline, mis rahvusest on invidiidid, olulisem on individuaalne võimekus. Niisuguse ükskõiksuse väljendamine aga säilitab *status quo*'d ehk olemasolevat ebavõrdset olukorda. Samuti toob gruppide hierarhia kaasa

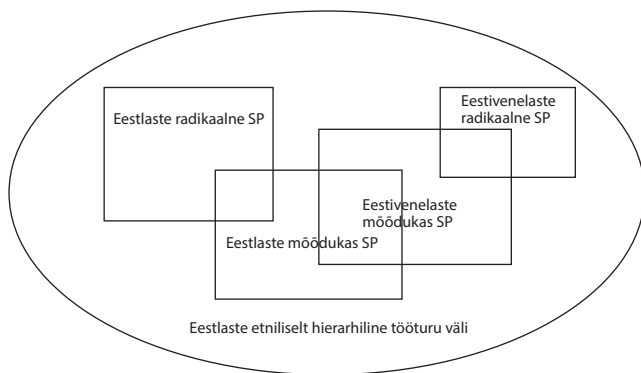
enamuse kultuuri omaksvõtmise vähemuse poolt, sest kohanejaks on ainult üks pool (Vetik 2015). Sellest lähtuvalt siirdume Eesti tööturu väljal asetsevate peamiste subjektipositsioonide juurde.

3.2. Subjektipositsioonid Eesti tööturu väljal

Autonoomse etniliselt hierarhilise Eesti tööturuvälja uurimiseks lähtume kahest peamisest grupist – eestlased ja eestivenelased. Bourdieuu sotsiaalse praktika teooriast lähtuvalt toimub ka iga grupi sees võitlus. Analüüsi eesmärgil konstrueerisime segmendid ehk mõõdukad ja radikaalsed subjektipositsioonid, mis asetsevad kummagi grupi sees. Subjektipositsioone saaks ka rohkem konstrueerida, kuid väljapakutud jaotus on piisav, et täita artikli eesmärgi.

Bourdieuu agonismieeldusest tekkisid mõõdukad ja radikaalsed subjektipositsioonid ühel väljal üksteisele vastandudes, mitte aga vastandudes peagruppidele. Eestlaste subjektipositsioon vastandub eestivenelaste subjektipositsioonile ning selle segmendid ehk mõõdukad ja radikaalsed subjektipositsioonid vastanduvad üksteisele. Venelaste subjektipositsioon vastandub eestlaste subjektipositsioonile ja selle segmendid ehk mõõdukad ja radikaalsed subjektipositsioonid samuti vastanduvad üksteisele.

Samas toimub ka mõningane koostöö erinevate gruppide mõõdukate vahel. Mõõdukad ja radikaalsed subjektipositsioonid ei ole hinnangulised terminid, tegemist on analüütilise eristusega. Nende subjektipositsioonide praktikad mitte ei väljenda nende loomust, vaid hoopis moodustavad selle (Laclau 2015). Iga grupi eesmärk on kehtestada samaaegselt nii oma sisegrupile kui ka välisgrupile oma narratiiv. Ühe grupi narratiiv ei ole domineeriv sellepärast, et ta oleks tõsem kui mõne teise grupi narratiiv, vaid seetõttu, et ta tundub legitiimsem või veenvam kui mõni teine (Helbing 2007).

Joonis 1. Eesti etniliselt hierarhiline tööturu väli

Allikas: autorite koostatud

Antud grupid on konstrueeritud etnilisuse tunnusel ning nagu Brubaker (2002) mainib, ei ole etnilisus asi maailmas, vaid perspektiiv maailmale. Perspektiiv sisaldab maailma nägemist oma grupi huvist lähtuvalt, teatud nägemise ignoreerimist, konstrueerimist, mäletamist ja unustamist ning samaaegselt loob see ka konteksti (sealsamas), mis paneb igale grupile ette n-ö etnilisuse prillid. See on oluline, sest analüüsi eesmärgiks ei ole süüdistada ühte või teist osapoolt, vaid selgitada, miks subjektipositsioonid näevad asju nii, nagu nad näevad. Need ideaaltüüpilised narratiivid on mõistagi teoreetilised konstruktsioonid, reaalsuses neid puhtal kujul ei esine.

3.3. Subjektipositsioonide dünaamika

Ridgeway (2014) toob välja, et sotsiaalsel ebavõrdsusel on kolm vormi: ressursid, võim ja staatus. Ridgeway staatususkumuste teooria keskendub staatuse rollile sotsiaalses ebavõrdsuses. Staatuseid eristatakse tunnuste alusel. Staatusele on iseloomulik konkreetne tunnus, mis jagab erinevaid subjekte sotsiaalsesse kategooriatesse, mis omakorda on seotud erineva väärtusega, sidudes grupis olevad subjektid selle väärtusega (Berger, Ridgeway ja Zelditch 2012). Sellest järeldub, et staatus on sotsiaalne konstruktsioon. Nii on võimalik siduda staatuseuskumuste teooria subjektipositsioonide diskursiivse dünaamikaga, tugevdades selle protsessitahku.

Ridgeway (1991) toob välja, et on olemas kahte tüüpi tunnuseid – sümboolsed ehk nominaalsed ja astmelised ehk astendatud (ingl k *graduated*). Sümboolsed tunnused (näiteks sugu, rass, rahvus) erinevad astmelistest tunnustest (haridus, rikkus). Tihti seostatakse omavahel sümboolseid ja astmelisi tunnuseid – nt eestlastel on Eesti tööturul parem palk ja seetõttu seostatakse eestlaseks olemist ja kõrgema palga saamist, aga olemuslikult ei ole eestlaseks olemine ja kõrgem palk omavahel seotud.

Staatuseuskumused suurendavad Ridgeway (2014) järgi ebavõrdsust kolme mehhanismi kaudu:

1. Staatuseuskumuste individuaalne kallutatatus. Üks ja sama arvamus omab erinevat mõju, olenevalt staatusgrupist. Staatuseuskumused tekitavad meie-nemad eristuse ja uskumuse, et üks grupp on „parem“ ja teine „halvem“.
2. Süsteemne kallutatatus – kui erinevused on staatuse tasemel, siis nii madalama kui ka kõrgema staatusega grupid hindavad kõrgema staatusega grupi liikmeid kõrgemalt. Grupiliikmed eelistavad kontakte enda grupi sees, mis omakorda tähendab, et gruppidevahelised kontaktid on haruldasemad ja see omakorda taastoodab hierarhiat – kõrgema staatusega grupi liikmed saavad endale parema positsiooni ja madalama staatuse grupi liikmed madalamad positsioonid.
3. Grupipositsiooni tunnetamine. Kõrgema staatusega grupid kaitsevad oma positsiooni ja kui madalamast grupist üritab keegi kõrgemale jõuda, siis üldjuhul tõrjutakse ta kõrvale, üritades seeläbi võimalikult palju säilitada olemasolevat hierarhiat.

Staatus erineb sotsiaalse ebavõrdsuse kontekstis teistest sotsiaalse ebavõrdsuse vormidest – see ei ole otseselt materiaalne, vaid põhineb kultuurilistel uskumustel ja töötab argipäeva tasandil, mitte kõrgemate struktuuride tasemel (Ridgeway 2014). Staatususkumused tekitavad uskumust, millised grupid või mis tüüpi inimesed on „paremad“, kes on väärt paremat töökohta, suuremat palka ja rohkemat võimu. Kõrgema positsiooniga gruppides tekivad kõrgemad positsioonid ja madalamatest omakorda madalamad, mis taastoodab olemasolevat sotsiaalset korda ehk sotsiaalset ebavõrdsust.

Kokkuvõttes annab relatsiooniline lähenemine võimaluse näha sotsiaalset maailma teistsuguses võtmes, kui pakub n-ö klassikaline ehk substanttsiaalne lähenemine. Relatsiooniline lähenemine keskendub eelkõige suhete olulisusele erinevate subjektide vahel ja võimalusele mõjutada suhete kaudu erinevaid subjekte ühiskonnas. Bourdieu sotsiaalse praktika teooria asetseb relatsioonilise lähenemise raamistikus ja pakub võimaluse näha spetsiifilisel väljal toimuvaid protsesse agonistliku konfliktina. Samamoodi pakub Bourdieu lähenemine võimaluse analüütiliste subjektipositsioonide kirjeldamiseks.

Ridgeway staatususkumuste teooria näitab konkreetseid mehhanisme, mille kaudu taastoodetakse ebavõrdsust ühiskonnas. Selleks tekitatakse ühiskonnas gruppide tasandil meie–nemad eristus. Iga grupp eelistab kontakte eelkõige oma grupi sees ning gruppidel on ebavõrdsed võimalused ühiskonnas. Madala positsiooniga grupiliikmetel on raskendatud sotsiaalne mobiilsus kõrgemal asuvasse gruppi.

Selline kompleksne lähenemine annab võimaluse läheneda Eesti tööturu etnilisele ebavõrdsusele uue nurga alt, näidates, kuidas erinevad subjektipositsioonid ebavõrdsust tööturul tõlgendavad ja kuidas nad põhjendavad ebavõrdsuse taastootmist. Nende lähtekohtade põhjal analüüsisime Eesti tööturu subjektipositsioonide taastootmise diskursiivseid mehhanisme, mida järgnevalt tutvustame.

4. ANDMEKOGUMIS- JA ANALÜÜSIMEETODID

Andmete saamiseks viidi läbi poolstruktureeritud fookusgruppiintervjuud. Fookusgruppide liikmete ühendavaks omaduseks oli nende poolt märgitud rahvuskuuluvus, mille järgi respondendid jaotati kas eestlasteks või eestivenelasteks. Fookusgruppi kasutati meetodina, sest eesmärgiks oli saada infot mitmelt inimeselt korraga, vaadata, kuidas nad täiendavad üksteise väiteid ning uurida, millised on nende keelekasutuse eripärad ja väärtused (Lagerspetz 2017). Fookusgruppe oli kokku 10, viis eesti ja viis vene keeles. Kaks fookusgruppi viidi läbi Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2017 (EIM2017) raames, ülejäänud intervjuud viidi läbi projekti DIMA (Political and socio-psychological determinants of inclusive integration context, funded by the Norwegian Financial Mechanism EMP 138, 2013-2017) raames. Fookusgruppide koostamisel ja analüüsil kasutati narratiivse skeemi mudelit, mille põhilisteks osadeks olid tööturu ebavõrdsuse probleemsus, põhjus ja tagajärjed.

Andmeanalüüsimetodina kasutasime kriitilist diskursuseanalüüsi. See meetod on kooskõlas artikli küsimustega – kuidas inimesed näevad Eesti tööturu olukorda ning milliseid diskursusi, narratiive ja diskursiivseid võtteid nad kasutavad, et seda põhjendada. Kriitiline diskursuseanalüüs vaatab keelt kui sotsiaalset praktikat ning peab keele kasutamise puhul oluliseks ka konteksti (Wodak ja Meyer 2001). Wodak ja Meyer toovad välja, et kriitilise diskursuseanalüüsi eesmärgiks on analüüsida sotsiaalset ebavõrdsust ning selle väljendumist ja legitimeerimist.

Diskursused ja narratiivid on alati struktureeritud jõupositsioonilt ja kõik diskursused on ajalooliselt loodud ja tõlgendatud, st nad asetsevad teatud ajas ja ruumis (Wodak ja Meyer 2001). Sellest järeldub, et diskursused on loodud domineerimiseks ehk Bourdieu terminoloogias sümboolse võimu rakendamiseks. Ühiskonnas domineerivad struktuurid taastoodavad oma narratiive ning seekaudu üritavad näidata, et need on justkui ette antud, õiged ja sobivad narratiivid kõigile, ning et neid ei peaks kahtluse alla seadma (sealsamas).

Fairclough (1989) seletas sotsiaalmajanduslikku ebavõrdsust läbi võimuprisma. Ta eeldas, et seda taastoodetakse suuresti keele abil. Fairclough tõdeb, et keel on ideoloogiline, seda ka juhul, kui inimesed seda ei teadvusta – ka lihtsalt tavapäraselt viisi kõneledes taastoodame olemasolevaid võimusuhteid. Keel on ideoloogia vahend ja ideoloogia omakorda on võimu rakendamise meetod (sealsamas). Siit võib järeldada, et ignoreerides või alatähtsustades etnilist ebavõrdsust Eesti tööturul, taastoodame sotsiaalset praktikat ehk sedasama etnilist ebavõrdsust.

Fairclough (1989) toob välja, et erinevate diskursuste kaudu konstrueerime enda jaoks sotsiaalsed struktuurid ja taastoodame neid diskursiivsetes praktikates iga päev. Seejuures on antud diskursiivsed praktikad siiski sõltuvuses objektiivsetest sotsiaalsetest makrostruktuuridest, mitte pole täiesti tühjale kohale loodud.

Fairclough' teooria on võimalik kokku võtta järgnevate väidetega:

- Kriitilise diskursuse analüüsis nähakse keelt kui sotsiaalset praktikat, mis on determineeritud sotsiaalsete struktuuride poolt.
- Diskursus tuleneb sotsiaalsetest institutsioonidest ja on nendest sõltuvuses.
- Diskursused on ühiskonnas võimusuhte poolt ideoloogiliselt kujundatud.
- Diskursused mõjutavad sotsiaalseid struktuure, mis samaaegselt ka diskursuseid mõjutavad. Seega võib neid näha kui sotsiaalse korra või sotsiaalse muutuse instrumente. (Fairclough 1989)

Kriitiline diskursuseanalüüs erineb teistest diskursuseanalüüsi vormidest selle poolest, et tema uurimisobjektiks ei ole ainult tekst, vaid ta eeldab ka sotsiaalsete protsesside ja struktuuride teoretiseerimist ja kirjeldamist, mis selgitavad antud tekstide (diskursuste) teket ja kasutamist (Wodak ja Meyer 2001).

5. IDEAALTÜÜPILISED NARRATIIVID

Järgnevalt toome välja iga segmendi ideaaltüüpilised narratiivid, mis tulid välja fookusgruppide intervjuudes. Ideaaltüüpilised narratiivid näitavad, kuidas rakendub praktikas relatsiooniline lähenemisviis Eesti tööturu näitel.

Eestlaste radikaalne subjektipositsioon

Eestlaste radikaalse subjektipositsiooni kandja usub, et Eestis ei toimu keelelisel ega rahvuslikul alusel diskrimineerimist ega kõrvalejätmist:

Jah, kindlasti kohe tööturul ja keele pärast mitte kedaagi ei diskrimineerita. Absoluutselt mitte. (Eestikeelse radikaalse subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Nende ideaaltüüpilises narratiivis ei ole ka Eesti etniliselt ebavõrdne tööturg probleemne, kaheldakse statistika kogumise meetodites ja sellest tulenevalt ka tulemustes. Väljendatakse ka arvamust, et eestivenelastel on tänu vene keele oskusele tööturul parem positsioon kui eestlastel. Subjektipositsiooni kandjad usuvad, et kui eestivenelased on tööturul ebavõrdsemas seisus, siis tegemist on normaalse ja loogilise nähtusega. Klaaslage kui probleemi enamasti ei tunnista, see taandatakse individuaalsete oskustele või tuuakse välja, et kui selline olukord on, siis see võib olla paratamatu. Usutakse, et kõige määravamaks faktoriks tööturul, eriti erasektoris, on ikkagi inimese individuaalsed oskused. Tegemist on nähtusega, mida Perry (2009) nimetas üheks strateegiaks, kuidas domineeriv grupp üritab olemasolevat korda säilitada. Samas välistab selline suhtumine, et mööndaks rahvuste pinnal diskrimineerimise võimalust.

Nenditakse aga, et eestivenelased tunnetavad olukorda probleemina. Ironiseeritakse venelaste üle, et nemad ilmselt tunnevad probleemi seetõttu, et nad tahavad seda tunda – kannavad kiusamise maski. Laclau (2015) on välja toonud, et kuni eksisteerib ühiskondlik lõhestatus, üritab domineeriv subjektipositsioon esitleda ennast kui terviku väljendust ja kujutist. Eestlaste radikaalse subjektipositsiooni kandjate nägemuses on selleks ühiskonna ühtsus. Eestlased on Eesti riigis peremehed, eestivenelased on kujutatud võõrastena. Selle subjektipositsiooni kandjad üritavad maksimeerida erinevusi kahe peagrupi vahel, sealhulgas on eesmärgiks ka suurendada ühtsust eestlaste grupi sees. Samuti kasutatakse Laclau mõistes tühja tähistajat ehk õigluse mõistet – selle all peetakse silmas, et riigikeel on väga kindel ja püha asi.

Samas tunnistavad subjektipositsiooni kandjad, et eestlased eelistavad enda rahvusgruppi kuuluvaid inimesi. Tööturu ebavõrdsuse põhjuseks peetakse eestivenelasi oskusi, eriti olulisel kohal on keeleoskus. Subjektipositsiooni kandjate nägemuses ei pea riik ega eestlased midagi tegema probleemi lahendamiseks. Eelkõige peaksid eestivenelased arendama oma oskuseid, eriti keeleoskust, kuid näitama ka lojaalsust Eesti riigile ning lõpliku lahendusena nähti eestivenelaste assimileerumist:

Ma lisan veel, et nad peaksid näitama, et nad on sellele riigi lojaalsed. Oma hoiakutega. (Eestikeelse radikaalse subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Ajapikku lihtsalt. Ütleme nii, et kes integreerub, kes muteerub siin ja kes assimileerub. (Eestikeelse radikaalse subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Ka eestivenelaste kõrvalejätuse probleemi lahendaks nende silmis eestivenelaste assimileerumine. Üldiselt rõhutavad subjektipositsiooni kandjad uusliberaalset vabaturumajanduse ideoloogiat, kus turumajandus dikteerib kõike ja inimestel on võimalik teenida raha oskuste müügiga. Seega, neil, kes tunnevad, et neid diskrimineeritakse või jäetakse kõrvale, on lihtne valik – nad peaksid maksimeerima oma oskusi, õppides selgeks eesti keele, et olla turul edukad. Eesti riigis peavad kõik valdama eesti keelt, sest see on riigikeel. Seega, kui inimene ei valda eesti keelt, pole tegemist diskrimineerimisega, vaid täiesti normaalse turuolukorraga.

Eestlaste mõõdukas subjektipositsioon

Eestlaste mõõduka subjektipositsiooni kandjad nõustuvad väitega, et Eestis diskrimineeritakse eestivenelasi:

Ma arvan, et rahvuse, no puht isiklikul tasandil ma arvan, et on inimesi, kes diskrimineerivad rahvuse põhjal, kindlasti. (Eestikeelse mõõduka subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Praegu on eestlane võrdsem kui venelane. (Eestikeelse mõõduka subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Küll aga ei pea nad süüdlaseks eestlasi, vaid abstraktsemalt riiki ja süsteemi, sealjuures mainimata, kellest koosneb riik või süsteem. Usutakse, et eestlastel on süsteemis eelis, samal ajal nähakse eestivenelasi kui kõrvalejätuid. Samuti usuvad subjektipositsiooni kandjad, et venekeelsed inimesed tunnevad, et neile tehakse liiga. Tuuakse välja, et tegelikult ei pea Eestis elavad inimesed ilmtingimata oskama eesti keelt, seda ei ole kuskil seaduses välja toodud. Seega defineerivad nad tühja tähistajat „õiglus“ teisiti kui radikaalse eesti subjektipositsiooni kandjad – õiglus on see, kui inimesed saavad ise vabalt valida, kuivõrd nad õpivad selle riigi keelt, kus nad elavad. Subjektipositsiooni kandja usub, et mitmekesisus on positiivne nähtus.

Mõõduka subjektipositsiooni kandjad usuvad valdavalt, et Eesti etniliselt hierarhilisel tööturul on eestlased seatud paremasse positsiooni kui eestivenelased. Peamiseks põhjuseks peetakse nii eestivenelaste kehvemat keeleoskust kui ka eestlaste alateadlikku oma grupi eelistamist. Samas tuuakse ka välja, et riik on kehtestanud liiga karmid keelenõuded.

Probleemi lahendajana näevad mõõduka subjektipositsiooni esindajad eelkõige riiki, kes peaks alandama keelenõudeid ning suurem roll peaks olema tööturu suhete reguleerimisel. Samas nenditakse, et ka eestivenelased ise peaksid õppima keelt, aga ainult juhul, kui neil on selle jaoks vajadus ja soov:

Aga, meil ei ole nagu selles mõttes, et sa riiki sisened või riigis elad, sul ju tegelikult kohustust kui sellist osata seda keelt ei ole. (Eestikeelse mõõduka subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Nad on nõus rahvusena vastu tulema venelastele, peavad oluliseks, et eestlased inimlikel kaalutlustel võiksid ka osata vene keelt. Nende arvates on oluline koostöö kahe kogukonna vahel, mitte niivõrd kahe kogukonna eristamine. Ka nõustub see segment, et Eesti riigis on eesti kultuuri osakaal oluline. Samuti väärtustatakse ühiskonna ühtsust, kuid samas ollakse nõus väitega, et teised riigis olevad vähemusrahvuste kultuurid on olulised.

Eestivenelaste radikaalne subjektipositsioon

Eestivenelaste radikaalse subjektipositsiooni kandjad on veendunud, et Eestis toimub etniliste venelaste diskrimineerimine kõikidel tasanditel ning riik pole huvitatud selle probleemiga tegelemisest:

Absoluutselt – jah. Kõrvale jäetud. Ja seda seaduse tasandil. Parlamendivaliku õigus on ainult Eesti kodanikul. (Venekeelse radikaalse subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Usutakse kindlalt, et venekeelsed elanikud on võrreldes eestlastega halvemal positsioonil tööturul, seda nähakse kogu ühiskonna probleemina. Usutakse, et eestlaseks olemine on oskusest olulisem, nende nägemusel põhineb klaaslagi rahvustel:

Ljudmilla ütles õigesti, et olid ajad, kui eestlane – see oli amet. See tähendab, et eesti rahvusest võis olla insener, töötada kellena iganes, omamata haridust. (Venekeelse radikaalse subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Subjektipositsiooni kandjad on veendumusel, et riigis on tugev eestlaste ja venelaste vastandus.

Peamiseks ebavõrdsuse põhjuseks peetakse liiga kõrgeid keelenõudeid ja seda nähakse diskrimineerimisena. Lisatakse, et riik pole piisavalt hästi keelt õpetanud ning puuduvad keele praktiseerimise võimalused. Samas leiti ka, et elementaarsel tasandil võiksid Eestis elavad inimesed eesti keelt osata, seda peetakse kasulikuks. Üldiselt läheneti eesti keele oskusele pragmaatiliselt – see on kasulik ning tegemist on vahendiga, mille toel paremini Eesti tööturul ja ühiskonnas hakkama saada:

Minu jaoks ei ole probleem õppida põhiseadust ja anda see hindale „viis“. Oleks aus. Võtan vene keeles põhiseaduse ja kahe pärast teen ära, algusest lõpuni. Aga see pole peamine. Neil on peamine, et ma eesti keeles teaksin seda. (Venekeelse radikaalse subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Teiseks peamiseks põhjuseks peeti oma grupi eelistamist, eriti suur eelistamine toodi välja avalikus sektoris. Mainiti ka eri rahvuste erinevaid võrgustikke.

Tööturu etnilise ebavõrdsuse lahendajana nähti eelkõige riiki, kes peaks kas keelenõudeid leevendama või need tühistama. Sarnaselt teistega nähti, et tööturu suhteid ei peaks reguleerima riik oma keelenõuetega, vaid hoopis turumajandussuhted. Eesmärgiks siinkohal aga ei ole *status quo* säilitamine, vaid võrdsete võimaluste pakkumine kõigile, sest usutakse, et sellises olukorras kaob ära eestlaste eelis – eesti keele oskus.

Apelleeriti ka võrdsuse mõistele, kuid see täideti teise sisuga – nimelt peaksid inimesed olema võrdselt koheldud, olenemata rahvusest ja keeleoskusest. Subjektipositsiooni kandjad pooldavad seetõttu multikultuurset ideoloogiat selle äärmuslikus vormis, pooldades kakskeelsust riigi või kohaliku omavalitsuse tasandil. Tasub välja tuua, et subjektipositsiooni kandjad ei usalda Eesti riiki ega valitsust.

Eestivenelaste mõõdukas subjektipositsioon

Eestivenelaste mõõduka subjektipositsiooni kandjad tunnetavad Eestis rahvuste põhiste eristust, kuid ei leia, et see toob kaasa tänapäeval otsest diskrimineerimist, kuigi nad tunnetavad ebavõrdsust tööturul:

See tähendab, et avatud [diskrimineerimist] ei ole, aga selline varjatud, nagu teadvustamatu, see on. (Venekeelse mõõduka subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Tõdeti, et on erasektori firmasid, kuhu ei saa venelased tööle, kuid rohkem rõhutati ebavõrdsust avalikus sektoris.

Peamiselt pooldasid vastajad turumajanduslikku lähenemist, mitte rahvuste-põhist. Vabaturumajandusliku tõlgenduse poolest sarnaneb mõõduka eestivenelaste subjektipositsiooni kandjate arvamus eestivenelaste radikaalse subjektipositsiooni kandjatega. Nad usuvad, et Eestis suhtutakse venelastesse halvemini ja neid seostatakse eestlaste jaoks negatiivsete kogemuste ja nähtustega:

[...] eestlaste jaoks Nõukogude Liit, Venemaa ja venelased – see on üks ja sama. Kuid see on täiesti erinevad asjad. (Venekeelse mõõduka subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Subjektipositsioonis jaguneti kaheks, kui neilt uuriti, kas inimese emakeel mõjutab tema töölesaamist – osad arvasid, et mõjutab, osad arvasid, et mitte.

Tööturu etnilise ebavõrdsuse peamiseks põhjuseks peeti kõrgeid keelenõudeid ning süüdlaseks peeti riiki. Riik peaks leevendama keelenõudeid ning laskma pigem vabaturumajandusel töösuhteid dikteerida. Samuti heideti riigile ette, et too pole piisavalt head keeleõppe teenust pakkunud. Samas aga usuti, et oluline on osata riigikeelt, seda peetakse normaalseks ning põhjendatuks, lisaks eelistati saata oma lapsed eesti õppekeelega koolidesse. Seega ka see grupp usub, et Eesti riigis peaks olema eesti ehk enamuskultuuril privilegeeritud roll:

[...] Ma mõistan neid [eestlasi]. Ma isegi saan neid mingil määral kaitsta. (Venekeelse mõõduka subjektipositsiooni kandja fookusgrupp)

Teise põhjusena toodi välja ka oma grupi eelistamist ja erinevaid võrgustikke.

Subjektipositsioonis usutakse, et eestlaste–venelaste lõhe on tekitatud valitsuse, poliitikute ja meedia poolt. Väärtustatakse eelkõige võrdsust ning ühisosa leidmist. Eesmärgiks on leida ühisosa kahe kogukonna vahel ehk siinse arusaama kohaselt peaks vastu tulema riik, leevendades teatuid poliitikaid, ja ka eestivenelased ise, kes peaksid aktsepteerima enamuskultuuri domineerivat rolli. Sellega sarnanevad nad eestlaste mõõdukale subjektipositsioonile.

6. EBAVÕRDSUSE TAASTOOTMISE DISKURSIIVSED MEHHAANISMID

Kaks peamist mõistet, mida rõhutasid kõik subjektipositsioonid, on „õiglus“ ja „vabaturumajandus“. Neid mõisteid käsitletakse olenevalt subjektipositsiooni asetsemisest sotsiaalsel väljal. Tühja tähistajat „õiglus“ täidetakse erineva sisuga. Eestlased, tulenevalt oma domineerivast positsioonist väljal, usuvad, et võrdsus tähendab, et eestivenelased peaksid „järele jõudma“ ja muutuma nendega sarnasemaks. Eestivenelased aga asuvad väljal domineeritud positsioonis ja nende jaoks tähendab õiglus eelkõige seda, et domineeriv subjektipositsioon annab „midagi ära“. Sellise relatsioonilise käsitluse toob välja ka üks respondent:

Võrdsus on alati kellegi arvel. Võrdsus on alati tugevamate arvelt või nõrgemate arvelt, et... Võrdsuse me saame luua kas kedagi aidates või kedagi maha tuues. Me ei saa teistmoodi võrdsust luua...

Samuti võimaldab relatsiooniline lähenemine tõlgendada subjektipositsioonide arusaama vabaturumajandusest, mida laulaulikult täidetakse erineva sisuga. Konsensuslik arvamus on, et eestivenelaste eesti keele oskus on halvem kui eestlastel. Lähtuvalt oma positsioonist väljal usub eestlaste subjektipositsioon, et vabaturumajanduslik narratiiv soosib nende domineerimist. Eestivenelaste subjektipositsioon, samuti lähtuvalt oma positsioonist väljal, usub, et seoses vabaturumajandusliku ideoloogiaga väheneb eesti keele oskamise osatähtsus ning nad saavad tugevdada oma positsiooni väljal.

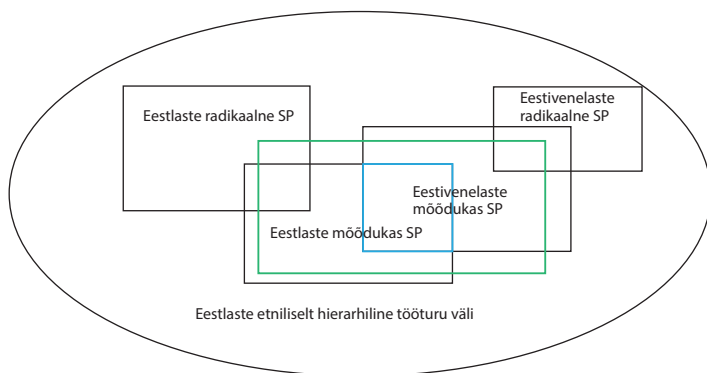
Eestlased on Eesti tööturul paremas positsioonis kui eestivenelased. Samuti on eelnevas välja toodud, et mõlemas rühmas kaldutakse eelistama oma grupi liikmeid. Oma grupi liikmete eelistamise ja eestivenelaste puuduliku võrgustikuga seoses ilmneb, et eestivenelastel on ligipääs kõrgematele positsioonidele raskendatud. Samuti tuli fookusgrupiaruteludest välja, et Eestis on loodud meie–nemad eristus. Domineerib narratiiv, kus eestlased ja eestivenelased on kaks selgelt eristuvat kogukonda ning eestlased on paremal positsioonil ehk „parem“ grupp ja venelased madalamal ehk „halvem“ grupp. On näha, et seotakse ka sümboolseid ja astmelisi tunnuseid, mis tegelikult ei peaks olema omavahel seotud. Empiirilise materjali analüüsist järeldub, et mõlemad grupid eelistavad kontakte eelkõige enda grupiga ning peavad loomulikuks ja normaalseks, et töösuhetes eelkõige eelistatakse oma grupi liikmeid. Aga oma grupi eelistamisega mitte ainult ei „premeerita“ enda grupiliikmeid, vaid ka piiratakse kontakte erinevate gruppide vahel. Seega, kuna eestlaste subjektpositsioon on domineeriv, on eestivenelastel raskem pääseda samaväärsetele positsioonidele, sest kahe grupi kontaktide arv on piiratud ja ka nende võrgustikud on erinevad. Rakendades nendele andmetele Ridgeway staatususkumuste teooriat, võib öelda, et selle mehhanismiga taastoodetakse Eesti etniliselt hierarhilist tööturgu.

7. KOKKUVÕTE JA ARUTELU

Artikli eesmärgiks oli kujundada relatsioonilisest käsitlusest lähtuv uurimisraamistik, mis ühendaks Bourdieu sotsiaalse praktika teooriat ja Ridgeway staatususkumuste teooriat ning rakendada seda Eesti tööturu empiiriliseks analüüsiks. Selline raamistik sai ka kujundatud ja rakendatud, näitlikustades sellistelt lähtekohtadelt empiirilise uurimuse võimalusi ja piire.

Nagu näitas fookusgruppide intervjuude analüüs, näevad erinevad subjektpositsioonid lähtuvalt oma positsioonidest sotsiaalsel väljal Eesti tööturgu erinevalt. Seejuures nähakse erinevalt nii probleemsust, põhjuseid kui ka lahendusi. Intervjuude tõlgendamine erinevate subjektpositsioonide kaudu andis hea arusaama ebavõrdsuse taastootmise diskursiivsest kontekstist, sellest, kuidas meie–nemad eristus Eesti ühiskonnas kajastub tööturul, ent ka laiemalt *habitus*'te tasandil. Sellise eristuse tulemusena on eestlastel võrreldes eestivenelastega nii kõrgem positsioon kui ka gruppidel erinevad kontaktid ja võrgustikud ning selle teevad vastuvõetavaks ja loomulikuks mitmed arutelu- ja õigustusliinid. Nii on eestivenelaste positsioon tööturul mitte ainult statistiliselt, vaid ka diskursiivselt nõrgem.

Artiklis väljaarendatud lähenemise hindamisel võib tõdeda, et relatsiooniline analüüsiraamistik oli tööturu diskursiivsete protsesside analüüsiks sobiv ja tulemuslik. Subjektpositsioonide abil saab analüüsida diskursiivse välja olukorda ja dünaamikat, staatususkumused täiendavad selle protsessitahku. Nähtavaks said ka lähtekohad Bourdieu raamistiku kasutamiseks muutust hõlmava lähenemise väljaarendamiseks, mille ressursiks on *habitus*'te ühisosa suurendamine.

Joonis 2. Diskursiivse koostöö võimalused Eesti tööturu väljal

Allikas: autorite koostatud

Relatsioonilise käsitluse, Bourdieu sotsiaalse praktika teooria ja Ridgeway staatuskumuste teooria ühendamine sünteesraamistikuks andis võimaluse analüüsida Eesti tööturgu diskursiivselt. Samuti andis see võimaluse tuua välja diskursiivsed mehhanismid, mis taastoodavad nii tööturul kui selle kaudu ka kogu ühiskonnas ebavõrdsust. Selline analüüsiraamistik toob välja nii diskursused, millega tööturu osapooled ebavõrdsust selgitavad, kui ka diskursiivsed mehhanismid, mis taastoodavad ebavõrdsust.

Meie kujundatud relatsioonilise lähenemise rakenduse puhul ei ole olulised indiviidide puhtpsühholoogilised tõlgendused, vaid asümmeetrilise sotsiaalse välja tavapärane olek. Oma analüüsiraamistiku peamiseks tugevuseks peame asjaolu, et see toob välja ka subjektipositsioonide diskursiivsed kattuvused. Ehk kolmandaks tulemuseks on see, et eriti mõõdukate subjektipositsioonide vahel on küllalt palju kattuvusi (nt eesti keele oskuse väärtustamine, tööturu ebavõrdsuse tunnustamine jne). See omakorda tähendab, et erinevate subjektipositsioonide vahel on võimalik leida diskursiivsete muutuste aknaid, teatuid koostöö- ja dialoogivõimalusi, mis võib tulevikus olla aluseks ebavõrdsuse vähendamisele erinevate gruppide vahel (joonis 2). See ongi artiklis pakutud relatsioonilise analüüsiraami eripärane panus, mida teised analüüsiraamistikud ei paku – selline lähenemine võimaldab koostööperspektiivi suurendada, eelnevalt lahti seletades diskursiivsed mehhanismid, millega põhjendatakse tööturu ebavõrdsust ning seda ka taastoodetakse.

Analüüsiraamistiku nõrgemaks osaks võib pidada selle aluseks olevate teooriate konfliktikesksust. Bourdieu sotsiaalse praktika teooriale on ette heidetud, et see on deterministlik ega näe võimalusi erinevate subjektipositsioonide koostöök. Ridgeway käsitluse sissetoomine ei muuda seda põhimõtteliselt. See kajastus ka fookusgrupi intervjuudes, kus subjektipositsioonide kandjad väljendasid arvamust, et nad eelistavad kontakte oma gruppide sees. Samas on Bourdieu teoorias ka dünaamika sissetoomise eeldusi, näiteks haridussüsteemi kaudu.

Kitsaskohta võib näha ka võimalusena. Autorid pakuvad analüüsiraamistiku edasise arenduse võimalusena välja idee arendada Bourdieu sotsiaalse praktika teooriat edasi sihiga koostöövõimaluste paremale katmisele. Üheks võimaluseks võiks olla täiendavalt kasutada Paulo Freire kriitilise pedagoogika teooriat, mis pakub erisustest ülesaamise mehhanismina dialoogi, mida saab rakendada enamikus inimeste suhtlemist ja teadmusloomet hõlmavates valdkondades, ehkki antud käsitluse alus on eelkõige haridusvaldkonnas (Freire 2000). Kriitilise pedagoogika teoorias on võtmetähtsusega terminid dialoog ehk kahe subjekti vaheline koostöö ja *praxis* ehk teadvustatud ja teadlik tegevus (sealsamas). Tasuks edasi mõelda, kuidas saaks praktikas toimida *habitus*'te ühisosa suurendamine. Huvitav oleks siinpuhul erinevate interaktiivsete meetodite rakendamine, st Freire kriitilise pedagoogika praktiline rakendamine relatsioonilise analüüsiraamistiku võtmes.

Pakume välja, et relatsioonilist käsitlust saaks rakendada lõimumis- ja kohanemispoliitika meetmete empiirilisel analüüsil. Senised uuringud toovad välja, et ainuüksi keeleõpe ei ole lõimumiseks piisav ei Eestis oleva vene vähemuse ega tulevikus saabuvate uusimmigrantide puhul. Samuti peaks olema erinev lähene mine eri segmentidele, rahvusrühmasid ei peaks käsitlema homogeensena. Artiklis näidatud relatsioonilist analüüsiraamistikku võiks proovida empiiriliselt rakendada ka teistes valdkondades, kus on eri gruppide vahel ebavõrdsus. Näitena võib siin tuua meeste–naiste palgalõhe.

VIITEALLIKAD

- Berger, Joseph; Ridgeway, Cecilia L; Zelditch; Morris 2002. Construction of Status and Referential Structures. *Sociological Theory* 20, 157–179.
- Brubaker, Rogers 2002. Ethnicity without groups. *Arch. Europ.sociol.* XLIII, 163–186.
- Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre 1979. Symbolic Power. *Critique of Anthropology* 13–14, 77–85.
- Bourdieu, Pierre 1999. *Televiisioonist*. Tallinn: Perioodika AS.
- Bourdieu, Pierre 2003. *Praktilised põhjused. Teoteooriast*. Tallinn: Tänapäev.
- Emirbayer, Mustafa 1997. Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology* 103(2), 281–317.
- Helbing, Marc 2007. Re-conceptualizing the construction of nations with Bourdieu's help. Kättesaadav: <https://www.surrey.ac.uk/cronem/files/conf2007presandpapers/helbling%20paper.pdf> (22.04.2018)
- Kultuuriministeerium. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring 2017. Tööturg. Faktileht*. Kättesaadav: https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/4_tooturg.pdf (2.04.2018).
- Laclau, Ernesto 2015. *Antagonism, poliitika, hegemoonia*. Tallinn: Veljesto Kirjastus.
- Perry, Pamela; Shotwell, Alexis 2009. Relational Understanding and White Antiracist Praxis. *Sociological Theory* 27(1), 33–50.
- Plaan, Kaarin 2013. *Tööandjate arusaamad rahvuspõhisest diskrimineerimisest Eesti tööturul*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Pohla, Triin; Kaldur, Kristjan; Kivistik, Kats 2016. *Eesti tööturu rahvuslik ja keeleline jaotus: meta-analüüs*. Tartu: Balti Uuringute Instituut.
- Ridgeway, Cecilia L 1991. The Social Construction of Status Value: Gender and Other Nominal Characteristics. *Social Forces* 70(2), 367–386.

- Ridgeway, Cecilia L 2014. Why Status Matters for Inequality. *American Sociological Review* 79(1), 1–16.
- Rull, Oliver 2014. *Eesti- ja venekeelsete palgalõhe reservatsioonipalgas Eesti tööturul*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Kättesaadav: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/42726>
- Saar, Ellu; Helemäe, Jelena 2017. *Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. Rahvuslik segregatsioon Eesti tööturul*. Kättesaadav: <https://inimareng.ee/sisseranne-ja-loimumine/rahvuslik-segregatsioon-estii-tooturul> (2.04.2018)
- Saarts, Tõnis 2017. *The sociological approach in party system analysis: the Baltic states in the Central and Eastern European context*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Selg, Peeter 2015. Mis on relatsiooniline võimukäsitlus? *Acta Politica Estica* 6/2015, 67–92.
- Selg, Peeter 2016. „The fable of the Bs“: between substantialism and deep relational thinking about power. *Journal of Political Power* 9(2), 183–205.
- Soosaar, Orsolya; Urke, Katri; Pärnamäe, Mari 2017. *Eesti tööturu ülevaade*. Kättesaadav https://www.stat.ee/public/teadustood/2017/ty1_2017_kokku.pdf (2.04.2018)
- Tammur, Alis 2006. *Sisserännanute põlvkonnad Eesti tööjõuturul 2000. aastal*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Kättesaadav: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/682>
- Toomet, Ott; Leping, Kristjan-Olari 2007. *Ethnic wage gap and political break-ups: Estonia during political and economic transition*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Uudmäe, Evelyn 2014. Eesti- ja venepäraste nimede roll tööle kandideerimise protsessis Tallinna näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Kättesaadav: <http://dspace.ut.ee/handle/10062/28521>
- Vetik, Raivo 2012. *Eesti poliitika ja valitsemine 1991–2011*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Vetik, Raivo 2015. Riigiidentiteedi kaks sammast. *Riigikogu toimetised* 32, 23–58.
- Vetik, Raivo 2017. Riigirahva identiteet eestlaste ja eestivenelaste seas. *Acta Politica Estica* 8/2017, 85–104.
- Vetik, Raivo; Raudsepp, Maaris; Kus-Harbord, Larissa; Makarova, Marianna; Valk, Aune 2017. Political and socio-psychological determinants of inclusive integration context.
- Virkus, Hanna-Liisa 2014. *Etnilised palgaerinevused erinevates vanusegruppides*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Kättesaadav: <http://dspace.ut.ee/handle/10062/31782>
- Wacquant, Loïc 2013. Symbolic power and group-making: On Pierre Bourdieu's reframing of class. *Journal of Classic Sociology* 13(2), 274–291.
- Weininger, Elliot B 2005. Pierre Bourdieu on Social Class and Symbolic Violence. Lk 119–171 kogumikus Wright, E.O. (ed.) *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.